

M. FUAT KÖPRÜLÜ TAHRİR DEFTERİ GÖRDÜ MÜ?

Ahmet Özcan*

Bu yazının başlığıyla muhtevası problemlili gibi görüneceğinden, maksadımızın Köprülü'nün tahrir defteri görüp görmediği meselesini sorgulamak olmadığını bu başlığın kullanılmasının bir ironi olduğunu baştan söylemeliyiz. Burada yapılmak istenen, Kültür Bakanlığı "Anma ve Armağan Kitaplar" dizisinin 43 numaralı yayını, *Mehmet Fuat Köprülü*¹ kitabının tanıtımı ve eleştirisidir. Daha çok romancı ve şairlerin tercih edildiği anma dizisinde bir tarihçinin konu edildiği ilk eser olması, kitabın dikkat çeken özelliklerindedir. Bugünkü anlamıyla tarihçi sıfatı Köprülü'yü tanımlamak için yetmeyeceği gibi, "Yakın Çağ, Yeni Çağ" gibi çağlara ve bu çağlar içinde de belirli konular arasına sıkıştırılmış tarihçi profiliyle örtüşür bir tarafının olmadığı bilinen bir gerçektir. Köprülü edebiyat tarihçisi olarak başladığı araştırmalarında, tarihsel süreç içinde Türk edebiyatı, dini, hukuku ve bu alanlarla ilişkili birçok konuda eserler vermiş olmasına rağmen daha çok tarihçi kimliğiyle tanınmıştır. Nitekim burada bahsi geçen anma kitabının muhtevasından, onun tarihçiler tarafından daha fazla benimsendiği anlaşılmaktadır.

Armağan kitapları, özellikle armağan edilen kişinin öğrencilerinin çaba ve katkılarıyla hazırlanan dergi özel sayısı ve kitap şeklindeki yayınlardır. Genellikle, adına düzenlenen kişinin biyografisi ve bibliyografyasıyla başlayan girişlerin ardından, müteferrik makalelerden oluşur. Anma kitapları ise daha çok anılan kişiyle ilgili yazılardan meydana gelir. Batı'daki örneklerinden esinlenerek hazırlanan armağan ve anma türü çalışmaların Türkiye'de bir bilim adamına atfen yayımlanan ilk örneği, tespit edebildiğimiz kadarıyla İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları arasında 1944 yılında yayımlanan *Ebül'ula Mardin'e Armağan* adlı kitaptır. Edebiyat fakültesi bünyesinde çalışan hocalarla ilgili ilk armağan kitabı Fuat Köprülü için 60. doğum yılı münasebetiyle çıkarılmıştır.² Köprülü, hakkında

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, kitapcigezgin@yahoo.com

¹ Taştan, Y. K. (ed.). *Mehmet Fuat Köprülü*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013.

² *Fuat Köprülü Armağanı*. Ankara: DTCF Yayınları, 1953.

yurt dışında ve yurt içinde akademik çalışmaların yapıldığı çok az sayıdaki Türk tarihçisinin önde gelenidir.³

Mehmet Fuat Köprülü kitabı için, onun araştırmalarını ve araştırma alanlarındaki yerini farklı cepheleriyle ele alan eksik yanlarına rağmen en kapsamlı kitaptır denilebilir. Tanıtım ve eleştirisini yaptığımız bu yazıda öncelikle *Mehmet Fuat Köprülü* kitabı hakkında genel bilgi verilecek, ardından dikkatlerden kaçmış olabileceğini düşündüğümüz daha çok editörün sorumluluğuna işaret eden maddi hatalar gösterilecek ve son olarak da bazı makaleler üzerinden eleştirimiz sunulacaktır.

Mehmet Fuat Köprülü Kitabı

Giriş kısmında künye bilgisi ve muhtevası hakkında kısa bilgi verdiğimiz kitap Yahya Kemal Taştan editörlüğünde hazırlanmıştır. Kitapta, editörle birlikte çoğunluğu tarihçilerin oluşturduğu akademisyenler tarafından yazılmış yirmi beş makale bulunuyor. Makalelerin beşi edebiyat ve Türk dili tarihi araştırmaları alanlarında yazılmıştır. Sadece bir yazı onun siyasetçi kimliğiyle ilişkiliyken, bir makale de Köprülü'yü etik açıdan değerlendiriyor. Bir iki istisna hariç makalelerin doğrudan Köprülü'nün eserleri ve faaliyetleri üzerine inşa edilen incelemelerden oluşuyor. Bazı makalelerse Fuat Köprülü referansı ile başlamış olsalar da farklı mecrada şekillenmiş. Mesela Teyfur Erdoğan, Yahya Kemal Taştan, İsmail Hakkı Aksoyak gibi araştırmacıların yazıları bu türden. Köprülü bu makalelerde kısa atıfların yapıldığı bir figür olarak duruyor. Bakanlık yayını olmasından dolayı makale yazarlarının haricinde dönemin Kültür Bakanı da “dışarıdan yazar” kadrosuyla kitap metninin bütününe ön söz vasıtasıyla katkıda bulunmuş. Editör, sunuş kısmında bu kitabın hazırlanış hikâyesini “...Türkiye’de tarihçiliğin serüveni ve Türk tarihçiliğinde Köprülü’nün yeri, Türkiye’de edebiyat tarihçiliği ve Köprülü, din, tasavvuf, hukuk tarihi araştırmaları ayrı başlıklar altında değerlendirildi. Dönüp baktığımızda bu ayrıntılı planda altmışın üzerinde başlık vardı. Konusunda uzman kişilere ulaşılarak belirlenen başlıklarla ilgili özgün çalışmalar kaleme almaları istendi.” (7-8) şeklinde devam eden cümlelerle anlatıyor. Editörün yazı isteğine birçok bilim adamı içtenlikle cevap vermişler. Hukuk tarihçiliği ve halk bilimi araştırmaları alanlarında yazmayı kabul edip de talihsiz olayları mazeret göstererek yazamayanların sebep olduğu boşluk editörün kendisi tarafından kabul ediliyor ve kitabın bu eksikliğinden dolayı okuyucudan özür

³ Park, G. T. *The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü: The Intellectual and Turkish Cultural Modernization*. Johns Hopkins University, 1975; Asılsoy, A. *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri Fikirleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

diliyor. Editörün özrünün anlaşılmayan tarafı; kitap ortaya çıktığında çok hacimli olması ve yayımlamak için yazılar arasından seçim yapmasında. Anlaşılan hukuk tarihçiliği ve halk bilimi alanında seçim yapmaya fırsat tanıyacak kadar sayıda yazara müracaat edilmedi. Aksi takdirde bu alanlarda yazacak olanların hepsinin aynı anda “talihsiz” olaylarla karşılaşması mümkün müydü?

Dört yüz elli sekiz sayfadan oluşan kitaba ek olarak kırk iki adet siyah beyaz fotoğraf eklenmiş. İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, Mehmet Fuat Köprülü Koleksiyonu referansı olan bu fotoğraflarda bir adedi hariç zaman, mekân ve fotoğraflardaki şahıslar hakkında herhangi bir bilgi bulunmuyor. Anlaşılan bu arşivde henüz fotoğraflarla ilgili bilgi kayıtları girilmemiş veya bu kitabın editörü tarafından kayıtlar kullanılmamış. Manzara resimlerinin bile hangi coğrafyaya ait olduğu üzerinde yorum yapılabılırken, tarihi belge niteliğinde kullanılan bir albüm üzerinde fotoğraf okuması yapılmaması kitabın eksik yönlerinden biridir. Üstelik Türkiye’deki özel ve resmî kitap yayıncılığıyla mukayese edildiğinde bu kadar fahiş fiyatla satışa çıkan bir kitapta oldukça kötü bir baskıyla fotoğraf kullanılması da eksikliğin başka bir tarafıdır. Bazı zaaflarıyla birlikte kitabın Köprülü üzerine olması gereken çalışmaların boşluğunu doldurma ve yeni çalışmalara ufuk açma, ayrıca “kült”⁴ haline gelmiş tarihçilerin de tenkit süzgecinden geçirilebileceği ve bu kültürün etrafında oluşan eserlerin yanlış veya yarım bırakıldığı yerden tamamlanabileceğini düşünenlere cesaret vermesi açısından anlamlı bir yeri olduğu söylenebilir. Buradaki zaaflardan kastımız, bazı yazarların dalgınlıktan kaynaklanmış olabilecek maddi hataları ve olgusal temelleri zayıf yorumları ve analitik bir özelliği olmayan, Köprülü gibi bir âlimin anılmasında hangi boşluğu dolduracağı düşünülmeden kitaba alınan makalelerdir.

Genel hatlarıyla kitaptaki makale çeşitliliğini üç kısımda değerlendirebiliriz. Birincisi, Köprülü’nün *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar* adlı çalışmasıyla açtığı yolda derinliğine araştırmaları olan yerli ve yabancı araştırmacıların makaleleridir. Bu makalelerde Köprülü’nün tasavvuf tarihi araştırmalarında yeri, eserin yazıldığı yıllardaki imkânlar göz önünde bulundurarak eleştirel bakış açısıyla analiz edilmiştir. İkinci türden makaleler uzmanlıkları Türk dili tarihi, Osmanlı Devleti’nin kuruluş devri ve Bizans müesseselerinin tesiri gibi Köprülü’nün de eser verdiği konularla ilgili çalışan yazarlara ait. Birinci ve ikinci türden makaleler, kitabın dikkat çeken ve Köprülü üzerine eleştirel gözle yazılmış ilk örneklerdendir. Üçüncü tür, çağdaş tarih, edebiyat tarihi ve incelemelerinin genel mecrası içerisinde

⁴ Kült tabiri Ahmet Yaşar Ocak’ın bu kitaptaki makalesinden alınmıştır.

onu anlamlı bir konuma oturtmaya çalışan, doğrudan Köprülü'yle ilişkili veya ona referansla yazılmış olan makalelerdir. Çoğunluğu oluşturan bu makalelerin içinde, birkaç istisna dışında Köprülü'yü ifade etme konusunda yeni olarak ne söylüyorlar sorusunun cevabı tartışmaya açıktır.

Fuat Köprülü Üzerine Yazı Yazmak

Armağan kitaplarında usûlden olmadığı için, armağan edilen kişiye eleştirel yaklaşımla yazılmış makalelere rastlanmaz. Söz konusu olan Fuat Köprülü ise bu onun yaşadığı yıllarda daha da zordu. Bu durum onun tarih ve edebiyat tarihi araştırmaları alanındaki bilimsel ve kişisel karizmasının, kurumsal faaliyetleriyle bütünleşen liderlik pozisyonuyla doğrudan ilişkilidir. Edebiyat tarihinden, halk bilimine, din tarihinden, Osmanlı tarihine kadar oldukça geniş bir alanda araştırmaları yayımlanan ve bu türden araştırmalar yapan kurumların müessisi, aynı zamanda yöneticisi olarak “kült” haline gelmiş bir âlimin eleştirilmesi, eleştirilmenin ötesinde hakkıyla analiz edilebilmesi ne kadar mümkündür? Kült haline gelmek âlimi açık eleştiriden uzak tuttuğu gibi eleştirinin olmadığı yerde onun büyüklüğü, büyümenin önünde bir engel de olabilir.⁵ Tenkitle girdiği ilim âleminde birkaç istisna hariç tenkit edilemez bir pozisyona gelmesi Köprülü'nün münekkit kimliğinin takipçileri tarafından yakın zamana kadar dikkate alınmadığını gösterir.

Kitap ve dergilerin armağan, anma, hatıra sayısı gibi özel nüshaları ve büyüklükleri üzerine atılan nutukların ardından gelen alkışlarla hatırlanan birçok âlim gibi Köprülü'nün de, içinde duygularıyla, heyecanlarıyla, kompleksleriyle vs. şekillenmiş bir biyografisi yazılmamıştır. Yirmi üç yaşındaki bir gencin, devrin tarihçilerine yönelttiği eleştiri ve edebiyat tarihi araştırmalarına usûl belirleyip -ki bu onun tarih çalışmalarında da etkili olacaktır- bu usulü ilgilendiği bütün alanlardaki uygulamalarıyla gösterecek kadar iddialı, benzeri görülmeyecek kadar kuşağından farklı bir tecessüs ve zekaya sahip bir âlimin biyografisi nasıl yazılacaktır? Yine de *Bilgi Mecmuası*'ndaki yazılarıyla millî sınırlar dâhilinde, *Milli Tetebbular Mecmuası* ve bu mecmuada yazdığı makaleleriyle ülke sınırları dışında dikkat çekmeye başlayan, bu dikkati 1918 yılında yayınladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı kitabıyla yakın zamana kadar eleştirilmeden zirvede duran Köprülü'nün biyografisi, “Mercan İdadisi'nde okudu, şunu tanıdı, şurada ders verdi, şundan etkilendi” vb şekilde kronolojik bir sıralamanın ve kompozisyon yazımının ötesinde bugüne kadar ona yakışır ölçüde yazılmış olmalıydı.

⁵ Burada büyüklüğün büyümenin önünde engel olması Rıza Yıldırım'ın (357) kitaptaki makalesinin başlığından alınmıştır.

Köprülü'nün fikrî ve ilmî serüvenini bir bütün halinde alıp, bir bakıma terkiбі sayılabilecek bir usulle kısaca sunan Osman Turan'dır.⁶ Filipoviç onun ateşli zekâsına⁷ işaret ettiği gibi Osman Turan da onu tasvir ederken zekâ ve muhakeme gücüne dikkat çeker. Yaptığı bütün çalışmalara rağmen Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* ve benzer çalışması *Türkiye Tarihi* istisna edilirse onun anlayış ve görüşüne uygun bütün bir Türk tarihi veya bir devresini meydana koyan bir eser yayımlamadığını belirtir. Bu türden eser verememesini, Türk tarihi tetkiklerinin henüz yeni olması, karşılaştığı problemlerin yoğunluğu dolayısıyla vakit bulamaması, siyasî tarihle pek az iştiğal etmesi, siyasî tarih araştırmalarının yokluğu ve Köprülü için ikinci derecede ehemmiyeti olan bir istikamette harcanılacak zamanın bulunmaması gibi nedenlere bağlar. Turan, Köprülü'nün araştırmalarında gördüğü eksiklikleri makul nedenlerle açıklar. Bu tespitleri yaptığıında artık Köprülü'nün uğraştığı çeşitli alanları müstakil bir ihtisas haline getiren ilim adamları yetişmiş ve yetişmektedir. Osman Turan, edebiyat tarihçiliği konusunda aynı iyimserliğe sahip değildir. Ona göre, Köprülü'nün kurduğu esaslara göre Türk edebiyatı tarihi okutan bir ilim adamı, o günkü üniversitelerde bulunmuyordu.⁸ Esasında, Turan'ın 1953'te yaptığı bu tespitin o günden bugüne kadarki zamanı kapsayacak şekilde geçerli olup olmadığı tartışmaya değer.⁹

Bazı Makalelerin Eleştirisi

Kitabın dikkat çeken makaleri: Köprülü'nün çalışmış olduğu ve uzun süre tenkit edilmediği gibi derinlemesine çalışmaların da nadir olduğu tasavvuf tarihi, Bizans müesseselerinin tesiri ve Türk dili tarihi konularında yazılmış. Başlık ve muhtevasıyla kitabın önemli makalelerinden birini yazan Rıza Yıldırım'ın yaklaşık iki sayfa milliyetçilik teorilerinden bahsetmesi, yazının akışı ve bütününe bakıldığında bir fazlalığa işaret ediyor. Levent

⁶ Bkz. *Fuat Köprülü Armağanı*, Mukaddime kısmı.

⁷ Bkz. Köprülü, F. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara, 1959 içinde Pilipoviç, N., s. XXXII. (Hırvatça Tercemenin Önsözü)

⁸ Turan, O. *Fuat Köprülü Armağanı*, s. XVIII-XIX.

⁹ Edebiyat tarihi araştırmalarında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın istisna tutulması gerekirdi. Benzer yanları olmasına rağmen Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği, tarihçiliğe daha yakındır. Tarih çalışmaları edebiyat tarihi araştırmalarındaki usul makalesindeki yaklaşımını yansıtır. Tanpınar'ın edebiyat tarihçiliğinde devirler ve nesiller görüşü esastır. Tanpınar, tasnifi, devirler ve nesiller anlayışına göre yapar ve mutlaka devre ait eserlerde, ortak temaları ve şekle ilişkin problemleri tespit eder. Ona göre her nesil kendi romanını yazar. Bu cümle, nesillerin ruhu anlayışına götürür. Hâlbuki Köprülü'de, eser değil müessir önemlidir. Müessir bizatihi yazarın ve yazarın mensup olduğu kültürel ve fiziki coğrafyayı gerektirmektedir. Bu yüzden Köprülü'nün edebiyat tarihi, tarihçiliğinin etkisindedir. Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği H. Taine tarafından formüleleştirilen ırk, zaman, muhit üçlüsü üzerinde inşa edilmiştir.

Kayapınar'ın dikkat çekici bir örnekle girdiği makalesinin devamında bu örneğin gönderme yaptığı yer tam olarak gösterilmemiş. Yazar bu örnekte, Fuad Köprülü'nün Türkiye'de Bizans konusundaki çalışmalara tesirini Edvard Gibbon'un (1737–1794) *Roma İmparatorluğu'nun Gerileme ve Yıkılış Tarihi* adlı eseriyle yaptığı tesire benzetiyor. Gibbon'un eseri içerdiği yanlış bilgi ve ön yargılara rağmen edebi gücünün de katkısıyla İngiltere'deki Bizantoloji çalışmalarının yaklaşık bir yüzyıl felce uğramasına uğradığını ve fikirlerinin aşılamadığını Ostrogorsky referansı ile yazan Kayapınar, Köprülü'nün eserinin de üslup ve metodoloji ve verdiği bilgiyle konusunda Osmanlı Bizans müesseseleri alanında uzun süre aşılmadığına vurgulayarak her iki eserin benzer konumuna işaret etmiş, fakat buradan Köprülü'nün eserinde önyargı ve yanlış bilgiler içeriyor mu ve Türkiye'de aşılmaz oluşunun nedeni edebî üslup ve sürükleyici anlatımından mı kaynaklandı? Sorularına açık cevap bulamadık.

Köprülü'nün öncü çalışmalar yaptığı konularda, uluslararası bilim camiasında yer edinmiş Türk akademisyenlerin varlığı, onun yıllar önce yaptığı çağrılarının boşa çıkmadığını gösteriyor. Köprülü, birçok yerde yaptığı çağrılardan birini, Ahmet Refik'in, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100–1200)* adlı eseriyle ilgili tahlil ve tenkit yazısında, özellikle hukuk ve iktisat tarihleriyle uğraşmak isteyenlere bu eserdeki vesikaların sunduğu imkâna dikkat çekerken yapmıştı. O, millî iktisat tarihiyle uğraşanların, bu vesikalar karşısında hâlâ malzeme yok diye bu konulardan uzak ve lakayt durup durmayacakları konusunda şüpheliydi. Türk araştırmacılara sitemini içeren tenkidi, aynı zamanda onlardan beklentisini dile getiren bir anlama sahipti. Ayrıca istikbalin bunun cevabını vereceği temennisini dile getirdiği cümleleriyle ifade etmişti.¹⁰ Hem *Mehmet Fuat Köprülü* kitabının içindeki bazı araştırmacıların Köprülü'yü, eserleri üzerinden tenkit ederek, onun çalışmalarının eksik ve zayıf yanlarını düzeltecek kadar konulara hâkimiyetlerini göstermesi, hem de Oktay Özel'in Türk tarihçilerinin bu anlamda önemli çalışmaların yapıldığı ülkelerdeki icraatlarına dikkat çeken cümleleri (274) Köprülü'nün beklentilerine cevap verecektir.

2000'den Sonra Türkiye'de Tarihçilik¹¹:

Yaratıcı-Mimar ve Kötümser Tarihçiliğin Eleştirisi

Teyfur Erdoğan'ın Oktay Özel'in daha önce yazmış olduğu bir makalesinden¹² mülhem izlenimi veren 2000'lerden sonraki tarihçiliğin

¹⁰ “Tahlil ve Tenkitler”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt 1, 1931, s. 320-321.

¹¹ Erdoğan, T. *Mehmet Fuat Köprülü*. ss. 277-301.

¹² Bkz. “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliği” *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu*, İstanbul 1998.

genel manzarasını gösterme denemesinden Türkiye’de tarihçilik açısından karanlık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Erdoğan’ın bazı tespitlerindeki haklılığı konusunda hemfikir olabilecek çok sayıda akademisyene rağmen makalesinin sübjektif kanaatlerle öne çıkan cümleleri yazarı çelişkiye düşürmektedir. Makalesinin hemen girişindeki “*Bugüne kadar Türkiye’de tarihçiliğin 2000’den önceki durumu üzerine önemli çalışmalar yayımlandı*” (277) şeklinde genelleme mahiyetindeki tespiti ne derece ispat edilebilir niteliğe sahiptir. Referans verilen kaynakların hemen hemen hiçbiri doğrudan doğruya Türkiye’de tarihçiliği ele almış monografi veya tez türünden olgusal verilere dayalı çalışmalar değildir. Referans verilen çalışmalar genellikle sempozyum bildirisi, konferans, değerlendirme yazısı şeklinde, sınırlı zamanı kapsayan veya belirli bir kişiyi ele alan yazılardır. İnkâr edilemeyecek gerçek ise, Erdoğan’ın atıfta bulunduğu eserlerin Türkiye’de tarihçilik tartışmalarına ve tarih yazımı çalışmalarına referans olabilecek ve ufuk açacak nitelikteki kaynaklar olmasıdır.

Erdoğan, makalesinde tuhaf bir nesiller ayırımına gitmiştir. Önce birinci nesil olarak adlandırdığı tarihçilerin adını vermiş ardından “önemli” ikinci nesil tarihçileri sıralamadan önce “*Ancak yeni tarihçiliğin Türkiye’de tam manasıyla temsili 1977 yılı itibarıyla ikinci nesil tarihçilerimizden Halil İncalcık ile gerçekleşir.*” (277) şeklinde tespitte bulunmuştur. “Yeni tarihçilik” nedir, neden Halil İncalcık’la ve 1977’de gerçekleşir? Sorularımızın cevabını bulamadığımız yazıda, önemli ikinci nesil tarihçiler Karpuz, Sahillioğlu ve diğerleri olarak tamamlanmış. “Önemli” sıfatının soyadlarıyla andığı üçüncü ve dördüncü nesil tarihçiler için geçerli olup olmadığı yazarın ifadesinden açıkça anlaşılmıyor. Nesiller sıralamasında “v.d.” şeklinde kısaltılmış olan “ve diğerleri” olarak anladığımız tarihçiler, okuyucunun insafına bırakılmış. Erdoğan’ın iddia ettiği gibi, Türkiye’de tarihçilikteki “ilk büyük kırılma” 1980’de değildir. İlk büyük kırılma -ki sonraki tarih yazımını büyük ölçüde etkilemiştir- Türk tarih teziyle başlamıştır. Belli özel ve tüzel kişilerin, savaşların, barışların 50, 75, 100, 250. vb kuruluş veya ölüş-yok oluş günleri anma modası olarak niteleyen Erdoğan bu modayı Türklerin 2000’lerdeki icadı olarak görmüş. Bu moda maalesef Türkiye’ye modern Batı’nın armağanıydı. Türkiye bu moda geç ayak uydurmuş olabilir diyebilirdik; ama aşağı yukarı yüzyıldır bu modanın içinde. Üstelik tarihsel olaylarla ilgili yıldönümü kutlamalarının akademik ve popüler tarih bilgisinin üretiminde ve bu bilginin toplumsallaşmasında önemli işlevi vardır.

Makalesinin genel durumu değerlendirdiği bölümünde sayısal artışa rağmen, nitelik açısından büyük bir iyileşme göremeyen Erdoğan’ın, Türkiye’de tarihçilik için yaptığı genellemelerin büyük bir kısmı sağlıklı

verilere dayanmamaktadır. Sık sık vurgulanan niteliğin, iyileşmenin, yükselişin standartları nedir? Yazarın nesilleri sınıflarken verdiği isimler yükselişin, standardın, iyileşmenin temsilcisiyse ve diğerlerini oluşturanlar neyi temsil eder? Sorularımızı artırmadan önce bir tespit yapalım. Her ülkenin kendi tarihçilerinin büyük çoğunluğu, öncelikle kendi ülkesinin tarihiyle ilgilenirler. Bunun için öncelikle kendi ülkelerinin kayıtlarını kullanırlar. Bugün tarihçiliğin gelişmiş olduğu ülkelerde profesyonel tarihçi olarak adlandırılan insanların yüzde kaçını Erdoğan'ın tanımlamaya çalıştığı “yaratıcı-mimar” tarihçi sıfatına haizdirler? Mesela, eğer standart Amerika ise Amerikan Tarihi araştırmaları yapan tarihçilerin yüzde kaçını Erdoğan'ın kategorisine girebilir. Türkiye'nin nerede olduğunu, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinde nasıl bir rol aldığını bilmeyen Amerikan tarihçisi var mıdır? Eğer tarihçilik mesleğine mensup herkes Fuat Köprülü veya Halil İncalcık olsaydı, onların büyüklüğünün ne anlamı olurdu?

Yazar, tarih bölümlerini genellikle tarihin belli konularını çalışmalarından dolayı eleştiriyor. Bu eleştiri karşısında şu soru sorulabilir: Dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi, hukuk tarihi gibi alanlarda Batı'da bu konulardaki araştırmalar istisnalar hariç tarih bölümlerinde mi yürütülür? Erdoğan'ın şikâyetlerinden biri de, dar alanda uzmanlaşma konusudur. Bu durumun da sadece Türk tarihçilerine mahsus bir özellik olduğu söylenemez; ama Erdoğan'ın alanını geniş tutanlarla ilgili fikrine katılmamak mümkün değildir. Onun bu fikri ideal olanın ifadesi olarak görülmelidir. Ancak Türkiye'de mevcut akademik kariyer sistemini görmezlikten gelemeyiz. Mesela bu sisteme göre Fuat Köprülü doçentlik sınavından, alanı dışındaki konularla fazlasıyla ilgilendiğinden, eser inceleme ve dünyada benzeri olmayan mülakat aşamasında, jüriden olumlu görüş alamayıp gelecek sınava hazırlanması istenebilirdi. Erdoğan'ın haklı tespitiyle İlgili alanlarını geniş tutanlar, öncelikle kendi meslektaşlarınınca fazlaca cesur bulunurlar.

Politika sahnesindeki elitist yaklaşımlarına benzeyen “köylülük, taşralılık” üzerinden tarihçi profili tasvirine çalışan, söylem olmanın dışında anlam taşımayan tespitlerin, Türkiye gerçeğiyle ne derece örtüşür olduğu tartışılabilir. Yakın zamana kadar nüfusunun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşayan bir ülkenin tarihçi profilinin, o ülkenin genel demografik özelliklerinin dışında olması ne kadar mümkündür? Erdoğan, “mimar-yaratıcı”, “muslukçu tarihçi” gibi sıfatları kendine has üslubuyla kullandığı yazısında, karakter analizlerine de girmiştir; yazar taşralı, kasabalı, köylü karakterine sahip insanların pek de olumlu özelliklere işaret etmeyen “düşüklükle” tanımlar. “Düşük” tipolojisiyle onun zıttı “yüksek kültürlü tarihçi” arasındaki en dikkat çekici fark mesleklerine bakışta ortaya çıkar. Yüksek kültürlü tarihçinin esas sorunu mesleğin maruz kaldığı toplumsal statü kaybıyken, diğerinin sorunu ücretlerin düşüklüğünde düğümlenir.

Kendince kategorize ettiği ve kabul görmüş kavramlarmış gibi analizlerinde kullandığı sıfatlar Erdoğan'yu makalesindeki iddialarıyla çelişen bilimsel zafiyete sürüklemektedir.

Erdoğan'nun zaman zaman farklı mahfillerde dile gelen ve genel kanaate dönüşen genellemelerini destekleyecek örnekleri, genellikle dedikodu türünden sohbetler beslemektedir. Sürekli zafiyetler üzerinden "Türkiye'de" diye başlayan cümlelerle tarihçilik analizi yapmaya çalışanların, yaptıkları tespitlerle birlikte "ne olabilirdi, ne oldu, ne olabilir" tarzından sorulara cevap olarak tenkitlerinin ardından tekliflerini de sunmaları gerekmez mi? Esasında kitabın en ilginç, ilginç olduğu kadar da üzerinde durulmaya değer, sübjektif kanaatlerle süslenmiş makalesini yazan Erdoğan, başlı başına bir kitapta ele alınacak kadar geniş konulara değinmiş. Bu konuları olgusal temelleri sağlam, sözlü kaynak ve gözlemlerinin ötesinde sağlıklı verilerle ele almış olsaydı tarihçilere Türk tarihçiliğini kapsamlı bir tartışmaya götürecektir.

Gözden Geçirilen İlgili Bölümün Eleştirisi Ya Da Palabıyık'ın Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün Tarihçiliği¹³ (181-206) Başlıklı Yazısı

Hanefi Palabıyık'ın makalesi daha önce Köprülü hakkında yazdığı *Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği* adlı kitabın içindeki bir bölümün gözden geçirilmiş hali olarak gösterilmektedir. Gözden geçirildiği iddiasıyla yayımlanmış olan bu makale editör tarafından gözden geçirildi mi bilemiyoruz. Çünkü malumun ilâmı şeklinde yazılmış olan bu makalede gözden geçirme işleminde metnin anlaşılmasını zorlaştıracak ifadelerden kaçınılmadığı anlaşılıyor. Şüphesiz Köprülü üzerine yapılmış çalışmalar arasında bir yer tutan kitabını görmezlikten gelemeyiz, fakat Palabıyık'ın oldukça sığ yorumlarını içeren makalesini bu makaleden bazı alıntılarla tenkit edebiliriz.

"...Bu yüzden tarih şuuruna sahip kişilerde görülen özelliklerin başında gelen "bilgili olma" Köprülü için tezahürü çok açık bir haldir."

"Tarih bilincinin tezahüründe görülen diğer bir özellik olarak istikamet ve faydalılık da Köprülü için müşahede edilebilir. Çünkü Türk kültürüne hayran bir Türk milliyetçisidir. ...Aynı zamanda şuurlu bir tarih felsefesini bizde ilk kuranın Köprülü olduğu rahatlıkla söylenebilir.(182)

¹³ Palabıyık, H. Mehmet Fuat Köprülü. ss. 181-206.

Köprülü, modern tarihçilik ile klasik tarihçilik arasında farklar olduğu iddia eder ve iddiasını Osmanlı tarihçilerini örneklendirerek temellendirir. (185)

Palabıyık'ın makalesinden alıntı yaptığımız bu cümlelerin anlamı açık değildir. Anlamı açık olan Köprülü'nün modern tarihçilik ve klasik tarihçilik arasında fark olduğunu belirten cümledir; fakat yazarın bunu bir iddia olarak sunması ne derece doğrudur. Herkes tarafından bilinen bir gerçeği Köprülü'nün herhangi bir yerde tekrar etmesinin önemi nedir? Palabıyık'ın metinde geçen sosyal ve kültürel antropoloji kavramlarını felsefe sözlüğü referansıyla açıklamaya neden gerek duyduğu da anlaşılmıyor (200). Palabıyık'ın kullandığı şuurlu bir tarih felsefesi ne anlama geliyor belirsiz, ayrıca Köprülü'nün bunu kurduğunu yazmış. Oysa Köprülü'nün tarih felsefesine karşı olduğunu onun şu sözlerinden anlayabiliriz:

“...Tarih felsefesi ismi altında insanlık hayatının umumî tekâmülünü tasvir ve izah ettikleri hayaline kapılan küçük bir feylosoflar zümresi hiçbir zaman tarihçi sayılamazlar ve insanlık tarihi hakkındaki bilgilerimizi zenginleştirecek, onu ilerletecek yerde, tamamıyla sübjektif ve hayali hükümler vermek, indî tasnifler ve mukayeseler yapmak suretiyle, birtakım mütefekkirleri ve araştırmacıları yanlış, hatta ters yollara sevkederler.” (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. XXI-XXII.)

Çarpıcı Başlıklı Bir Makale:

“İslamî Kalvinizm: Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinin Dinde Reform Projesi”¹⁴

Yahya Kemal Taştan'ın editörlük sıfatından kaynaklı zaaflarını bu yazının farklı yerlerinde dile getirdik. Burada Taştan'ın başlık ve muhteva olarak problemli olduğunu düşündüğümüz makalesi üzerine eleştirimiz ortaya konulacaktır. “İslami Kalvinizm” başlığıyla iki farklı teolojik alanı birbirine ekleme konusunda oldukça rahat olan Taştan'ın problemli kavramları kullanma konusundaki rahatlığı makale başlığında olduğu kadar muhtevada da kendini hissettiriyor. İslami Kalvinizm ve Neo-İslamî gibi teolojik tartışmalardan değil de medyatik tartışmaların beslediği ve gazete haberlerinde izi sürülebilen kavramları tarihsel sürece oturtmaya düşünürken anakronizmi seçmiş görünüyor. 1928'de ortaya çıkan dinde reform projesine uzun bir tarihi arka plan inşa ederek yüzlerce yıl geriye gidiyor ve bu projeyi Hristiyan dünyasının reformasyon sürecine eklemlenecek kadar iddialı

¹⁴ Taştan, Y. K. *Mehmet Fuat Köprülü*. ss. 399-418.

olmakta tereddüt etmiyor. Dinde reform projesi, din olgusunu pozitivizm tecrübesini yaşayarak zihinlerinde inşa etmiş bir siyasetçi- aydın grubunun zihinlerindeki pratik bir zemin bulma çabası. Esasını teolojik tartışmaların oluşturduğu Batı'daki reformla, esasını pozitivizmin din olgusu karşısındaki tavrını mukallitlik düzeyinde yansıtan uygulamaların benzerliği hangi düzlemde olabilir? Kısaca iki farklı teolojik alanla ilgili farklı zamanlarda ortaya çıkan reform olgusu meydana getiren kaygılar aynı mıdır? Bu kaygı taşıyanların sınıfsal profili ve referansları benzerlik gösterir mi? Taştan'ın makalesi bu sorularımıza cevap vermiyor.

Köprülü'nün Edebiyat Tarihçiliği Üzerine¹⁵

Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği üzerine yazan Nuran Tezcan'ın makalesinde dikkatsizlik dikkat çekici hâle gelmiş. (93) Editörün de dikkatinden kaçtığı anlaşılan bu makalede Tezcan *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabının ilk kez 1921'de yayınlandığını ikinci defa 1926'da yayınlandığı şeklinde bilgi vermiş. (94) Tezcan, kitabın basım tarihiyle ilgili verdiği bilgiyi sonraki sayfada değiştiriyor ve kitabın ilk kez 1920-24'te, daha sonra 1926-28'de yayınlandığını yazıyor. (101) Oysa birinci kısım 1920 (96 sayfa), Matbaa-i âmire, ikinci kısım (99–215 sayfalar) 1921, 1926'da ise toplam 386 sayfa olarak toplu halde yayınlandı. Bu hataların yanı sıra Tezcan, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesinin 1923'te yayımlandığını yazmış. Tezcan, (95) o sıralarda yayınına son vermiş olan *Bilgi Mecmuası*'na referansla Teşrin-i sâni 1339/Kasım 1923 tarihini vermiş. Oysa bu makale 1913'te yayınlandı.

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar ve Ne Zaman Yayınlandı?

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar kitabının basım tarihiyle ilgili birbirine takip eden her makalede farklı tarihlerin olması editörün dikkatini çekmemiş görünüyor. Mesela, Karpat, Suavi, Dressler 1919'da basıldığını yazmış bu eserden bahseden diğer yazarlar 1918'i kullanmış. Bu kitabı okuyan birisi Köprülü'nün adı geçen kitabıyla ilgili eski yazı bir tek baskı olmasına rağmen iki farklı tarih görecektir. Esasında her iki tarihi de doğrulayacak bilgiyi Orhan Köprülü'nün babası için yazdığı biyografi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu' kitabı Fuat Köprülü'nün yazdığı önsöz de bulmak mümkün. Kitabın baskı tarihini 1919 olarak verenler muhtemelen bu kaynakları kullandılar. İlk baskısını kullanmış olsalardı, kitabın künye sayfasındaki 1918 tarihini görebilirlerdi. Hatta kitabın mukaddime kısmında verilen tarih de 1918. Kitabın son sayfasında ise 1919 yılında hitama erdiği yazıyor. O halde 1919 tarihinin nereden kaynaklandığı ortaya çıkıyor. 1918'de yazımı tamamlanan eserin matbaadan kitap halinde çıkışı 1919 olmalı.

¹⁵ Tezcan, N. *Mehmet Fuat Köprülü*. ss. 93-118.

Annales Okulu Doğmadan Köprülü Bu Okuldan Nasıl Etkilendi?¹⁶

Annales Okulu ve Türkiye'deki etkileri üzerine çalışmaları bulunan Erdem Sönmez, bu kitapta yazdığı makalesinde daha önceki yazılarında belirttiği Köprülü üzerinde Annales tesiriyle ilgili iddiasını şimdilik revize etme ihtiyacı duyduğunu açıklamış. Sönmez, 1929'da yayımlanmaya başlayan dergisiyle kurumsallaşan ve tanınan Annales okulunun, bu tarihe kadar tarihçiliği şekillenmiş olan Köprülü üzerinde tesir etmiş olmasını mümkün görmüyor. Esasında Annales ve Türkiye'deki etkileri üzerine Sönmez'in çalışmaları haricinde Türkiye'de doğrudan bu okulu ele almış telif eser bulunmuyor. Bu anlamda Sönmez'in tespiti yaygın bir kanaati değiştirme açısından önemlidir. Bunun aksini iddia etmek isteyenlerin ise birbirlerini tekrarla sürdürdükleri "etki" iddialarına referans bulmaları gerekiyor. Sönmez'in de dikkat çektiği gibi Köprülü ve Annalesin kurucuları Bloch ile Febvre'in doğum tarihlerinin birbirine yakın olması tarihçiliklerinin şekillenmesinde dünyadaki gelişmelere paralel etkilenme sürecine işaret ediyor. O halde "Köprülü Annales'ten etkilendi" ifadesinin oluşturduğu dayanaktan yoksun kanaatin revize edilmesinden başka çıkar yol bulunmuyor. Köprülü'nün bu tarihçileri tanıdığı fakat hiçbir yerde bunların eserlerinin kendi tarihçiliğini biçimlendirdiği şeklinde bir ifadesini göremedik. Herhangi bir ciddi araştırmaya gerek duymaksızın yapılan atıflar muhtemelen Berktaş'ın Köprülü üzerine çalışmasından kaynaklı.¹⁷ Berktaş bu eserinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı kitabına ön söz yazar Köprülü'ye ve Halil İnalcık'ın bir makalesine atıfta bulunmuş.¹⁸ Oysa

¹⁶ Bu konuda *Türk Edebiyatı* dergisine verdiğimiz röportajda şu ifadelerle değinmiştik: "Tarihçilere soralım Türkiye'de ilk tarih bölümü ne zaman kuruldu. Dünyanın ilk üniversitesini bilirler ama büyük çoğunluğu bunun ne zaman kurulduğunu düşünmemişlerdir. Herkes Fuat Köprülü'den bahseder büyük tarihçi filan, aşilamaz, geçilemez falan filan diye. Bu kadar büyük bilinen bir tarihçiyle ilgili tabiri caizse ağzı olanın konuştuğu zeminlerde onun Annales okulunun ne kadar etkisinde kaldığından bahsederler. Bunu gençliğine verdiklerimiz bir yana yaşlılarda söylemekten çekinmezler. Önemli mi diyeceksiniz, benim için önemli. Köprülü, eserlerinin önemli kısmını Annales okulu kurulmadan ve şöhret sahibi olmadan önce verdi ve metodolojisini Annales ortada yokken belirledi. O halde nasıl oradan etkilendi onu ben hala bulamadım, bunu iddia edenler somut delil getirdikleri zaman anlayacağım. Şimdi siz Köprülü'ye modern tarihçiliğimizin en büyük ismi kurucusu falan filan deyip de onunla ilgili tespitleri bile tarih içinde yanlış yere oturtursanız, yanlışlık komedyası devam edip gider. Evliya menkıbesi tarzı tarihçi biyografileri yazarız, dönüp baktığımızda geçmişe üç isimle oynanan bir tarihçi sahnesi görürüz." Haziran 2012, Sayı 464.

¹⁷ Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul 1983.

¹⁸ "...Köprülü kendi eğilimini bir bakıma Annales'cilere borçlu olduğunu uzun uzadıya anlatır." Berktaş'ın işaret ettiği yerde Köprülü'nün uzun uzadıya anlattıklarından biz böyle bir anlam çıkaramadık. Berktaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı kitabın ön söz kısmında 7-10. sayfalarını kaynak gösteriyor. Berktaş, (83-84); Berktaş'ın işaretinden yola çıkan başka bir yazar "ilginçtir ki, Türk tarihçiliğinin erken döneminde, bazı önde gelen

Köprülü bu önsözde Berktaş'ın iddia ettiğini destekleyecek bir şey yazmamış, aksine kendi tarihçiliğinin nasıl şekillendiğini açıkça ifade etmiş. İncalcık'ın ise bu etki üzerine bir tek cümlesi bulunuyor. İncalcık Köprülü'nün 1930 sonrası çalışmalarında metodolojik ve kavramsal olarak Lucien Febvre ve Marc Bloch'tan etkisi olduğunu belirtiyor.¹⁹ İncalcık, Annales etkisi konusunda makul bir tarih vermiş, olması muhtemel etkiyi bu tarihle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Bu kitap için de bazı yazarların dile getirdiği Annales etkisini bu kitabın dışında birçok çalışmada görmek mümkündür.²⁰ Birçok yazarın kullanmak tereddüt etmediği Annales etkisi iddiası etkiyi veya etkinin ne şekilde olduğunu göstermez. Etkilendiğini iddia edenler bunu somut delilleri olan araştırmalarla göstermelidir.

Sonuç olarak başlıkta kullandığımız sorumuzu tekrar sorabiliriz: “Fuat Köprülü Tahrir Defteri Gördü mü?” Bu sorunun cevabı onun biyografisi ve eserlerinde saklı. Sadece mevcutlara eklenmesi gereken daha ciddi çalışmalara ihtiyaç var.

---

tarihçilerin -1980'li yılların ikinci yarısı ve 1990'lar bir ölçüde istisna tutulursa- sonraki dönemlere göre Annales Okuluna karşı daha ilgili oldukları göze çarpar. Bu tarihçilerin başında Fuat Köprülü gelir. Kendi yaklaşımını Annales tarihçilerine borçlu olduğunu belirten Köprülü...” şeklindeki ifadeleriyle kitabın aynı sayfalarına referans vermiş, fakat orada böyle Köprülü'nün bu yazarların anladığı şekilde bir ifadesini bulamadık. Bkz. Fatih Gümüş, “Yeni Yöntem ve Yaklaşımlara Açık Bir Ruh: Annales Okulu” *Toplum ve Bilim*, Kış, Sayı 91, 2001-2002.

¹⁹ “Impact of the Annales School on Otoman Studies and New Findings”. *Review*, I/ 3-4. Spring 1978: 70.

²⁰ Annales etkisine bu kitapta “ M. Fuat Köprülü, Lucien Febvre, Marc Bloch gibi Fransız tarihçilerin 1929'da başlattıkları Annales Okulu tarih anlayışına mensup bir tarihçidir...” ve “Eserlerine tarihçilik mesleğinin bütün yönlerinden örnekler serpiştirerek dünya tarihçiliğinde bir yer edinen Köprülü, Annales Okulunun ülkemizdeki ilk takipçilerindedir.” şeklindeki ifadeleriyle Mustafa Oral (175) ve Hanefi Palabıyık (200) işaret etmişlerdir.

